

Mennesket i norsk skole

Har vi et verdisyn fundert i menneskelige behov eller i nedarva tankemønster – og er det konflikt mellom dem?

Av Marie Rørvik, sekretær i IVK Norge
Adjunkt med videreutdanning i Psykisk helsearbeid

Menneskesyn

Menneskesynet, den forståelsen vi har av hva det er å være menneske, danner grunnlaget for all pedagogisk og terapeutisk virksomhet. For over hundre år siden hadde den svarte pedagogikken sin glanstid. I psykoterapeut Alice Miller sin bok "I Begynnelsen var oppdragelsen" kan vi lese datidens råd til foreldre. Hovedoppgaven var utdrivelse av egensindighet og ondskapsfullhet. Lydighet var den andre hovedsaken i oppdragelsen. Et lydig barn har lettere for å underkaste seg lovene og fornuftens regler, står det å lese på side 23. Dagens skole har preg av humanistiske verdier og behavioristisk/positivistisk tenking. Er det to parhester til forvirring? Har vi i tillegg med oss språklige spøkelser fra tidligere tider? Hvor er barn, foreldre og ansatte i skolen sitt behov for autonomi og integritet i dette landskapet?

Jeg ser statistikker som forteller om bekymringsatferd, mobbing, psykiske vansker på alle trinn og drop-outs i videregående skole. Jeg møter lærere som melder om sin frustrasjon i over tiltakene noen skoler har valgt å satse på. Det er tiltak som står i konflikt med noen læreres - og foreldres - menneskesyn. De merker at det er noe som ikke stemmer. Tiltakene bygger bl.a. på atferdsregulerende prinsipp i form av forsterking av positiv atferd og konsekvenser for det som blir vurdert som negativ atferd. Disse tiltakene krever mye møtevirksomhet, observasjoner, registreringer og treningsøkter for å øke elevenes sosiale kompetanse. Det vil utvilsomt føre til noe positivt, men til hvilken pris? Noen rapporterer om bedring, men er de varige? Er tiltakene i samsvar med de grunnleggende behovene mennesket har og som forutsettes møtt for en sunn utvikling?

Vi lever i et samfunn med hierarkiske strukturer, og språkbruken vår preges av det. Noen vet hva som er best og vil bestemme, mens andre forventes å innordne seg. Det handler om **makt over**. Hvordan blir makt brukt i skolen, og hvordan forholder vi oss til atferd som ikke tjener fellesskapet? Hvilket språk har vi til rådighet, og hvordan kan vi arbeide for en deltakelse der vi i størst mulig grad får realisert våre potensialer og oppnå **makt med**?

Ikkevoldskommunikasjon - Sjiraffspråk

I noen år har jeg arbeidet med å sette meg inn i Marshall B. Rosenbergs modell Ikkevoldskommunikasjon (IVK). Det har gitt meg nye briller å se tilværelsen gjennom. Jeg har fått et klarere syn på hvordan vi møter hverandre, og jeg er blitt kjent med en filosofi og metode som tydeliggjør hva vi gjør med hverandre på godt og vondt. Vi lever i et paradigmeskifte. Barn har fått rom til å bestemme mer, og de blir i større grad sett, men under hvilke blikk og innenfor hvilke betingelser?

I IVK lærer vi å forstå følelsene som en rasjonell funksjon, som forteller oss om våre universelle behov er møtt eller ikke. Gjennom IVK lærer vi å skille språklig mellom ulike funksjoner, og hva som er avgjørende for å **skape god kontakt** mellom mennesker.

En lærer med over 30 år i skolen uttrykte spontant på en av våre samlinger: "At jeg ikke har fått lære dette før!" IVK sin filosofi traff henne midt i hjertet. Hun hadde vokst opp med og levd disse verdiene etter beste evne, men da hun ble kjent med de universelle behovene og følelser som signal på om behov er møtt eller ikke, falt brikkene på plass. Den intuitive innsikten hadde fått informasjon som hjalp henne å se helheten mer presist. En annen av de tilstedeværende lærerne uttalte: "Vi må ha IVK sin filosofi og menneskesyn i bunnen, så kan vi bruke hvilken som helst metode." En oppgitt lærer fra en skole som bruker Olweus-programmet sa i en annen sammenheng: "Vi når ikke fram til elevene." En frustrert mor og lærer skrev i "Utdanning" om sin frustrasjon over det hun opplevde som manipulasjon gjennom ART-programmet.

IVK vektlegger åpenhet og tydelighet i alle situasjoner. Vi lærer å ha fokus på hvordan vi har det med hverandre og språklig få det fram i stedet for å tolke hverandre. Vi lærer å uttrykke anmodninger i stedet for krav. Det skaper trygghet og tillit, og det øker sjansene for at alle får sine behov møtt.

En lærer som slet med kommunikasjonen med en av sine sjuåringer, som ikke tok imot beskjed, prøvde seg en dag med følgende:

Jeg ser at du fremdeles er inne. Jeg blir litt stressa, fordi jeg trenger gå og gjøre noe annet nå. Kan du tenke deg å gå ut og leke?

Eleven gikk ut med en gang. Han hørte lærerens behov, og han fikk et valg i stedet for et krav. Læreren brukte de 4 trinnene i IVK. (Jfr. www.ivk.no)

IVK har et enkelt og tydelig fundament, men vår kulturelle bakgrunn har gitt oss språklige vaner som det kan ta tid å vende. Vi har ikke lært å se hva de språklige tradisjonene gjør med oss. Slik jeg ser det, kan vi ikke komme særlig videre i arbeidet med bedre skolemiljø før vi tar fullt ut på alvor hvordan språket fungerer og hva barn trenger for å utvikle sterk sjølfølelse og egen identitet, noe som gir krefter til læring og utvikling.

Statisk eller dynamisk språk. Makt over eller makt med.

Jeg møter foreldre som er frustrerte over tenåringen sin og føler seg hjelpeløs i forhold til å oppnå kontakt. Vi lever i en kultur preget av statisk språk i form av tolkning, vurdering og kritikk. Slik kommunikasjon kan skape avstand. Evnen til å analysere er sterk hos mennesket, og den har stor verdi, men blir den skattet høyt på bekostning av andre naturgitte egenskaper hos mennesket?

Normene jeg har vokst opp med har vært *makt over*. I hjemmet bestemte foreldrene og i skolen lærerne. Språket har vært statisk, d.v.s. prega av sammenlikninger, krav og merkelapper m.m. Et dynamisk språk uttrykker opplevelser i nået. Vi uttrykker hvordan vi har det i forhold til en situasjon heller enn å forklare eller dømme den for riktig eller feil.

I forhold til barn kan vi si: Å, så glad jeg er når jeg hører at du leser så høyt og langsomt. Da får jeg med meg alt innholdet. (Lærers følelse og behov uten å vurdere.) Ei jente gråt fordi

hun der og da ikke kunne få ny kjole. Noen prøvde med råd og formaninger, noe som førte til mer gråt. Gråten stansa da en voksen sa: Er du lei deg fordi du ville hatt like fin kjole som de andre som skal i selskapet? Jenta behov ble akseptert, og det å bli sett er ofte nok, selv om behovet ikke kan imøtekommes umiddelbart. Det erfarer ofte voksne som bruker ivk i møtet med barn.

Voksne i vårt samfunn har i liten grad lært å sette ord på indre opplevelser, men vi har rik erfaring med å gi råd. Slik kultur kan virke fremmedgjørende i forhold til vår essens. Vi kan miste kontakt med oss selv og faren øker for vanskelige relasjoner. Kostnadene kan være mistrivsel, mobbing, psykiske lidelser, kriminalitet og rusmisbruk. Med et dynamisk språk kan vi skape kontakt, makt med og trygg identitet. Med statisk språk står vi i fare for å bidra til at barn overtar andres identitet for å opprettholde nødvendig tilknytning og trygghet.

Makt med utfordrer oss språklig. Fenomenet følelser har blitt undertrykt i tusenvis av år, hevder Rosenberg, og det merkes tydelig i språktradisjonen vår. Vi blander sammen uttrykk for kroppslig sansning, tanker og emosjoner. Utsagnet "Jeg føler at du er urettferdig nå," sier ingen ting om hva som faktisk er på ferde. Hvilke følelser vekkes og hvilke behov er ikke møtt? Kjenner vi behovene, kan vi be om hva vi trenger for å bedre situasjonen eller kontakten. Når språket er utilstrekkelig er det som å seile langs norskekysten uten navigasjonsutstyr. Som nordmenn vet vi hvor farefullt det er.

Sanser

Behov

Følelser

Tanker Tanker

Tilknytning

Følelser er et signalsystem og behov er energien som driver oss til handling, slik vi ser det i IVK. Strategier er de konkrete valgene/handlingene vi gjør for behovstilfredsstillelse. Som barn trenger vi å bli møtt på våre følelser og behov for å utvikle oss til trygge mennesker som kan stå støtt i livets prøvelser. Den kulturelle arven har gjort mange av oss utrygge i vårt tilknytningsmønster. Skal jeg tro statistikken har ca. 35% av vestens befolkning noen grad av utrygg tilknytning. Utrygghet genererer frykt og kan føre til at vi søker å finne vår identitet i noe utenfor oss selv. Tap av egen identitet kan generere sorg. Sorg er en av vår tids folkesykdommer. Vonde følelser tapper oss for livskraft og yteevne.

Kunnskapsløftet

Med IVK-brillene på har jeg funnet fram Utdannings- og Forskningsdepartementets læreplan, *Kunnskapsløftet*, og blir rystet, fortvilet og sorgfull over noen av tekstene der. Den avslører for meg at det er noe særskilt ved det å være menneske som det ikke er helt er tatt høyde for, og som jeg tror er av avgjørende betydning i vår tid.

I *Kunnskapsløftets* avsnitt om *kristne* og humanistiske verdier står det at barn og unge må både forstå moralske krav og la dem bli ledende for sin vandel. Min erfaring er at moral ikke kan læres via påbud og krav, men bygges gjennom at vi blir sett og møtt på våre universelle behov og gjennom å beholde kontakten til følelsene. Blir vi støttet i vår utforskning av verden og akseptert om vi gjør feilskjær, blir vi trygge voksne. Får vi rom til å uttrykke følelser uten å møte formaninger, forklaringer og kritikk, beholder vi kontakten til oss selv. Blir vi vist respekt, lærer vi å respektere andre. Krav og kritikk kan skape avstand. Det ser ut som om alt dette er naturlover.

Det står og i *Kunnskapsløftet* at vi har evne til å søke det som er sant og gjøre det som er rett. Både sant og rett er uttrykk for statisk språk og varierer mellom kulturer. Hva som fungerer bra og hva som fungerer mindre bra, kan være en annen rettesnor, og til det trenger vi større bevissthet om hvordan kropp, sinn og språk fungerer.

Under avsnittet "Kulturarv og identitet" leser jeg i *Kunnskapsløftet*: "Utviklingen av den enkeltes identitet skjer ved at en blir fortrolig med nedarvede væremåter, normer og

uttrykksformer.” Jeg antar at de viser til ulike kulturelle uttrykksformer som samiske, sportslige eller religiøse, men jeg velger her å ta det bokstavelig. Jeg antar at mange av oss som bor i dette landet har en utrygg eller overtatt identitet. Vi har bøyd oss under rådende kultur og subkultur og i noen grad mistet kontakten til de indre signalsystemene. ”Jeg har brukt mye tid og penger på å arbeide ut skyldfølelse og skam, mye pga normene og forventningene som beskrevet i læreplaner,” sa en venn nylig. Barn gjør mye for å opprettholde tilhørighet både hjemme, blant venner og på skolen. En konsekvens av samarbeid over evne kan manifestere seg i opprør mot krav og normer, noen ganger kalla atferdsvansker.

”Opplæringen må klarlegge og begrunne etiske prinsipper og regler”, står det i *Kunnskapsløftet*. Etter min erfaring kan etiske prinsipper kun bli klare gjennom å erfare og bli kjent med egne naturgitte mekanismer. Det styrker vår evne til å opptre autonomt og med tydelighet og integritet. Religioner og litteratur kan være støttespillere, men ikke hovedkilde til slik læring. Det får vi i mellommenneskelig kontakt og ved hjelp av språket.

Autonomi

I læreplanen nevnes det at barns nysgjerrighet er en naturkraft. De universelle behovene og følelsene er alle naturkrefter. Når vi blir stilt overfor krav og kritikk kommer vi i kontakt med de medfødte behovene for autonomi og integritet. Mye av konfliktene i hjem og skole har sin rot i autonomikamper, ifølge Rosenberg. Jeg vil nevne et lite eksempel fra en familie med en tenåringssønn, som hadde store problemer hver morgen. Sønnen kom seg ikke av gårde til skolen. Faren fikk et innblikk i IVK og spurte sønnen om han trengte å få bestemme mer selv. Far ble overrasket, for sønnen svarte at han ønsket å bestemme hvor mye gelé han skulle ha i håret. Dermed gikk han fornøyd til skolen til riktig tid. Gutten ble møtt på behovet for å bestemme noe selv, og far fikk møtt sine behov for kontakt og for å støtte sønnen i hans utvikling.

Dette er ikke et forsvarsskriv for anarki, men uttrykk for mitt behov for å bidra med noe jeg ser som særlig verdifullt, og som kan hjelpe oss i å fremme gjensidighet, kontakt og **makt med**. Det er ingen tvil om at rammene må settes av dem som kan bære ansvar, men innenfor rammer kan det gis rom for ulike valg, og dermed kan vi møte barnas behov for autonomi innenfor det trygge. Gir vi rom for valg, viser vi respekt for barns behov for å bestemme selv.

Jeg har nylig hatt terapeutisk praksis blant sjuåringer som sliter. I de tilfellene jeg uttrykte mine behov tydelig, satt klare rammer og gav noen få valg, var elevene svært samarbeidsvillige. Barn har behov for kontakt, aktivitet og utvikling. Det viste meg hvor store muligheter for positivt samarbeid vi kan ha med elever når vi viser respekt for deres autonomibehov. Kanskje er det ekstra viktig for barn med relasjonsvansker, men er godt å ha i mente i møte med alle mennesker.

Sjøltillit/sjølffølelse – Indrestyring/ytrestyring

I vår tid er det stadig flere som tar til orde for å skille mellom sjøltillit og sjølffølelse, mellom ytrestyring og indrestyring. Et menneske som har fått mye ros for prestasjoner eller utseende, kan komme til å utvikle høy sjøltillit, men samtidig utvikle indre tomhet og en opplevelse av manglende mening i livet. Hva sier egentlig ordene ”Du er flink”.

Hva betyr flinkheten for hvem? Kontakt til livet ligger i opplevelse – i oss selv og gjennom møte med hverandre. Behovet for mening er et av de viktigste av våre universelle behov. Læreplanene vektlegger dette behovet og ønsker å stimulere elevene gjennom mange ulike tiltak og arbeidsmåter. Hvordan elevene opplever seg sjøl i prosessen kan avhenge av hvordan språket blir formulert i tilbakemeldingene.

Vi mennesker er avhengige av såkalt speiling/kommunikativ tilbakemelding for å bli kjent med alle våre kvaliteter. Vi lærer om oss selv via andre. I boka *Glade barn med høyt selvverd – en foreldreguide* gir psykoterapeut Dan Svarre eksempel på hvordan vi kan gi tilbakemelding til barn (og voksne) uten å rose i tradisjonell forstand. Når vi definerer noe ved hverandre, kan det virke avstandsskapende. Når vi uttrykker hvordan vi opplever den andres handling eller uttrykk, kan det skape kontakt. Den kan være god eller smertefull, men det er ærlig uttrykk for liv og kan hjelpe til å bygge sterk sjølfølelse.

Et menneske med sterk sjølfølelse har lett for å bidra positivt og konstruktivt til livet. Følgende modell uttrykker noe av det jeg ser som det mest sentrale i mellommenneskelig liv.

AUTONOMI

RELASJON

BIDRAG

Bli sett/speila

Aksept/empati

Gjensidighet

Tillit

Støtte

Sentrale behov i relasjoner.

Naturkrefter og kommunikasjon

Kunnskapsløftet: "Det fremste mål for utdanning er utvikling... Barns nysgjerrighet er en naturkraft.... De utvikler sine skapende evner til å tenke, tale, skrive, handle og føle ved å innlemmes i de voksnes verden og tilegne seg de voksnes ferdigheter."

Det sørgelige er at de ferdighetene vi voksne har ofte kommer til kort, særlig når det gjelder kommunikasjon. Skal vi beskrive en observasjon, er det vanskelig å unngå tolkning, blir vi spurt om å uttrykke egne følelser i en situasjon, blir det gjerne tanker vi presenterer, og skal vi be om noe, høres det ofte ut som krav. Trenger noen empati, tyr vi helst til rådgivning. Ingen av delene skaper dyp kontakt eller opplevelse av å bli sett. Vi er ikke opplærte i kontaktskapende kommunikasjon, og det ser jeg på alle plan i vårt samfunn.

Dette kan vi lære gjennom IVK. Se gjerne: www.ivk.no. Der kan du lese om filosofi, metode og finne andre aktuelle nettsteder.

Rosenberg har over 40 års undervisningserfaring verden over og hevder at alt vi mennesker gjør, gjør vi for å få dekket våre universelle behov. Opplevelsen av mening og autonomi holder han blant de viktigste. Uheldig atferd ser han som tragiske uttrykk for ikke møtte behov. Mobbe- og sykestatistikkene i Norge gir for meg et signal om at metodene som praktiseres ikke i stor nok grad dekker behov verken hos barn, foreldre, lærere eller administrasjon. Jeg mener vi har noe å lære av Rosenberg og andre med erfaringer i IVK-tradisjonen.

Referanser:

Grønkjær, J.B.: *Tabt, fortapt, fundet igen*. Hovedland forlag 2006

Haugsgjerd, S., Jensen, P., Karlsson, B., Løkke, J.A.; *Perspektiver på psykisk lidelse*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo 2002

Løvlie Shibbye, A.L.; *En dialektisk relasjonsforståelse*. Universitetsforlaget, Oslo 2002

Hart, Sura og Hodson, Victoria Kindle: *RESPEKTFULDE FORÆLDRE, Respektfulde Børn 7 nøgler til at forvandle familiekonflikter til samarbejde* Rosenlund Forlag, Danmark 2010

Rosenberg, Marshall B: *Ikkevoldskommunikasjon – Giraffspråk – et språk for livet*, Arneberg forlag, Oslo 2006

Svarre, D: *Glade barn med høyt selvværd – en forældreguide*, Politikens Forlag
Utdannings- og Forskningsdepartementet: *Kunnskapsløftet* (Elektronisk utgave)

DVD: Rosenlund Forlag: IVK i 5A – en introduksjon til Ikkevoldelig Kommunikation. 2009

